

Slovo od Kumbe

Danes se poslavljamo od Filipa Kumbatoviča – Kalana, od markantne osebnosti iz novodobne zgodovine Slovenskega centra PEN, od njegovega predsednika iz let 1975 do 81, od dolgotletnega podpredsednika, člana upravnega in nadzornega odbora, poslavljamo se od pisatelja, kritika in esejista. Vsi, ki smo se v dobri penklubovski tradiciji družili z njim, pa se poslavljamo predvsem od Kumbe, šarmančne in široke osebnosti, neutrudnega, duhovitega in

tolerantnega sogovorca na naših sestankih, mednarodnih srečanjih in v poznih pisateljskih urah.

Tako odhaja za Miro Mihelič, ki nas je zapustila pred štirimi leti, še eden od obnoviteljev slovenske veje svetovne pisateljske organizacije. Ko prav te dni berem Župančičev opis potovanja na kongres PEN na Norveško v letu 1928, kamor je odhajal z začudenimi očmi in z vednostjo o popolni anonimnosti kulture in literature svojega naroda, in ko hkrati vem, kako samoumevna je navzočnost Slovenskega PEN v tej mednarodni literarni družbi danes, razpoznavam obnoviteljsko dejanje iz leta 1962 kot izjemno pomemben dogodek. V Slovenskem PEN ki je eden najstarejših članov svetovne pisateljske družine, je po prvih tavajočih korakih, kot jih opisuje Župančič, prišlo do močno razvejane mednarodne dejavnosti v tridesetih letih, do pravega vzpona na kongresu v Dubrovniku in po njem, a žal kmalu zatem tudi do prekinitve delovanja in do padca v molk po letu 45. Vmes je bil Kumbatovičev poskus z Umetniškim klubom leta 44 na osvobojenem ozemlju v Črnomlju, zatem pa obdobje izgubljenega časa, pritiskov, nespravljalivosti. Del generacije, ki ji je pripadal Filip Kumbatovič, je premogel pogum, voljo in vztrajnost za obnovo Slovenskega PEN v letu 62 in v naslednjih letih je bila kontinuiteta vzpostavljena. To dejanje in Kumbatovičevo delovanje v Slovenskem PEN ni bilo nikakršno naključje; kakor celotno njegovo pisateljsko in kulturno delo, je tudi to izviralo iz njegovega nenehnega zavedanja, da slovenska kultura, literatura in teater rastejo iz evropskega konteksta in edino v njem lahko tudi ustrezno živijo. Natančno je vedel, da je slovenska samozadostnost pogubna,

da tu ne gre samo za vprašanje mednarodnega prestiža, tudi ne samo za »čas domačije«, ampak predvsem za neizmerno pomembno in za naš obstoj nemara odločilno nujno po prelivanju intelektualnih in estetskih tokov Evrope in sveta skozi kapilare slovenskega mišljenja in ustvarjalnosti. Seveda pa je bila takšna tudi njegova temeljna človeška drža in intelektualna pozicija, ki je težila, če smem uporabiti prav njegove besede o Lipahu, »iz kranjskega provincializma v vznemirljivi svet mednarodne sproščenosti.« PEN pa seveda ni bil samo stvar »mednarodne sproščenosti«, ampak predvsem in vse bolj odločna in nenehna terjatev po ustvarjalni svobodi, najbolj deficitarni prav v tistih družbah, ki so nekaj časa po vojni veljale za napredne. To pa je pomenilo težavno uveljavljanje in zagovarjanje jasnih penovskih principov v domačih razmerah, ki takšnim zamisliti niti malo niso bile naklonjene. Mislim, da je to za Kumbatoviča pomenilo marsikatero dilemo, katere razsežnosti nam je danes težko doumeti. Vztrajal je pri svojem levičarstvu, liberalstvu in partizanstvu, kot je bilo pred dnevi zapisano, a hkrati je razločno čutil in vedel, da veselega vetra iz partizanskih časov, deloma tudi iz omenjenega črnomaljskega umetniškega kluba, nikjer več ni, pač pa je bilo nad nami nizko, težko in negibno nebo. Tudi v letih, v sedemdesetih, ko je bil Kumbatovič predsednik Slovenskega PEN. Mislim pa tudi, da je v teh dilemah in v takšnih okoliščinah njega in marsikaj kulturnega na Slovenskem reševal in omogočal tisti del njegovega značaja, ki je bil nam, ki smo ga manj, in je bil onim, ki so ga bili bolje poznali, povsem prezenten, kadar smo rekli: Kumba. To morda res ni pomenilo trdega odpora zoper nasilje ali celo disidentstva, pomenilo pa je vztrajanje pri kulturnih, etičnih, evropskih, svobodomiselnih principih. Pomenilo je odpor zoper človeško surovost in neumnost. Še bolj pa je pomenilo s humorjem združeno skepso, duhovito ironijo, fragment ali anekdoto, ki sta razkrivala skozi margino celoto, pogosto celostno podobo nekaterih dogodkov, predvsem pa ljudi, med njimi oblastnih in netolerantnih, tudi zvičajnih, častihlepnih in kvadratastih v mislih in dejanjih. Morda je prav ta Kumbova lastnost pomagala marsikdaj odpirati, pomagala je na poseben način ustvarjati atmosfero, v kateri je lahko do neke mere zadihala moja in pozneje današnja mlada generacija; klimatske razmere za veter tako imenovane slovenske pomladi.

In če se bo mračno nebo spet poveznilo nad nas v svoji negibnosti, potem bom pogrešal Kumbo, kakršnega imamo v spominu. Nazadnje smo sedeli skupaj po seji penovega odbora v letošnjem aprilu, seveda so bili kozarci na mizi in seveda smo temperamentno razpravljali o stvareh literature in politike. Kumba je redkeje kot običajno posegal v razgovor. Vendar pa se je ves čas smehljaj. Zdi se mi, da je bilo v tem vztrajnem nasmehu tudi nekaj njegovega znanega posmeha na svoj in tuj račun. Zdi se mi, da takrat tudi na račun tega slovenskega življenja, v katerem se vse ponavlja in obnavlja, tudi svojega, v katerem je že vse videno in doživeto. In skozi nasmeh mirna vednost o tem, da se je nekaj nepreklicno dopolnilo.

Poslovilne besede Draga Jančarja, predsednika Slovenskega centra PEN, na pogrebni slovesnosti za Filipom Kumbatovičem – Kalanom na ljubljanskih Zalah, v sredo, 16. avgusta 1989.

POST SCRIPTUM ALI POST MORTEM

Potem ko smo v avgustovski popoldanski sopari izgovorili poslovilne besede in odšli za prahom, ki je ostal za Filipom Kumbatovičem, mimo veličastnih spomenikov avstrijskim vojakom iz let 41–45, italijanskim vojakom, mimo skromne Lipe sprave, potem ko sta pokopališka praporščaka priklonila zastavi za žaro v grobu in ju hip zatem že zvijala in potem ko je ceremonial z nervoznimi gibi postrgal odlikovanja z rdeče blazinice in jih vsul v torbico pokojnikove svojke, potem smo nekateri sedli k Totenbirtu. Govorili smo o Kumbi, o njegovem življenju, pisanju, tudi o njegovih zapletenih odnosih s »svojimi«, z onimi, ki so se iz roških barak preselili v vladne palače. Ne rečem, da smo njih in njihove mlajše naslednike ob Kumbinem slovesu kaj močno pogrešali, a vendar se nam je zdelo, da bi tukaj oni morali pogrešati sebe. Iz slovenskega pragozda oblastnih, političnih in državno-kulturnih institucij ni bilo človeka, ki bi še prišel poslovit od ravnatelja SNG na osvobojenem ozemlju, »edinem profesionalnem gledališču v Hitlerjevi evropski trdnjavi, v katerem so igrali Molièra, Linharta, Cankarja, Zupana, Klopčiča, Bora in Kocbeka,« ustanovitelja Umetniškega kluba leta 44 v Črnomlju, ustanovitelja AGRFT, znanstvenika, dramaturga, avtorja številnih knjig. Tudi na žalni seji v DSP, kjer smo govorili o Kumbovih človeških in pisateljskih vrlinah in slabostih, smo se poleg svojcev od njega poslavljali samo »bratje po peresu.« In tako pri Totenbirtu nismo nič žalovali za ceremoniali in političnimi veljaki, ki jih ni bilo, kajti žalovali smo za Kumbo, ki se je znal prav raznim ceremonijam in veljakom imenitno posmehovati. Postavljali pa smo si, raje kot o spodobnosti in pieteti, vprašanje o našem skupnem – posebej pa tudi o »njihovem« – razmerju do svojih mrtvih. Zakaj to je vprašanje o živih. Zupana je zagreblo deset pogrebcev, na Kocbekovem pogrebu so nas neusmiljeno fotografirali za svoje dosjeje, od Ahaca so se poslavljali samo njegovi prijatelji, Lipa sprave pa zasuta z rožami vene in je komunalnim oblastem v napoto, kakor jim, hvala Bogu, niso v napoto spomeniki italijanskim in nemškimi vojakom.

Res ni bil, tam pri Totenbirtu, trenutek za jezo, pač pa za nekoliko grenko spoznanje o tem, kaj počnemo Slovenci sami s seboj, tudi po smrti.

Drago Janačar